

BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOS PRADINIŲ KLASIŲ MOKINIŲ POŽIŪRIS Į PASAULIO PAŽINIMO DALYKĄ IR UGDOMĄJĄ APLINKĄ

Angelija Mačiukaitė
Šiaulių universitetas, Lietuva

Anotacija

*Integravus dalį specialiųjų ugdymosi poreikių (SUP) mokinių iš specialiųjų į bendrojo lavinimo mokyklas, taip pat ugdam mokinius inkliuziniu būdu, kilo klausimų apie pasaulio pažinimo mokymo(si) proceso sėkmingumą. Mūsų tyrimo imtyje galėjo pasitaikyti įvairių mokinių, turinčių nedidelių, vidutinių, didelių ar labai didelių SUP, kurių sutrikimo pobūdis priskiriamas negalių (intelektu sutrikimas, regos sutrikimas, klausos sutrikimas, judesio ir padėties bei neurologiniai sutrikimai ir kt.), sutrikimų (skaitymo, rašymo, matematikos mokymosi, taip pat elgesio ir emocijų, kalbos ir kalbėjimo ir kt.) ir sunkumų (dėl nepalankios aplinkos ar aplinkybių apribojamos vaiko galimybės realizuoti savo gebėjimus įsisavinant Bendrąją programą). Buvo nutarta ištirti pradinių klasių mokinių požiūrį į pasaulio pažinimo mokomąjį dalyką ir ugdomąją aplinką ir mokinių specialiųjų ugdymosi poreikių tenkinimą tame ugdymo(si) procese mokytojų požiūriu. Šiame straipsnyje atskleisime tyrimo rezultatus mokinių požiūriu. **Požiūris** (L. Jovaiša, 2007, p. 226) – 1) sąlygiškai pastovi nuomonis, interesų, pažiūrų išraiška, atspindinti asmens individualią patirtį; 2) pažintinis-emocinis asmenybės santykis su tikrovės objektais ir pačiu savimi.*

Pagrindiniai žodžiai: požiūris; mokiniai, turintys specialiųjų ugdymosi poreikių (SUP), pasaulio pažinimo dalykas, pasaulio pažinimo ugdymo(si) procesas ir aplinka.

Įvadas

Vaiko teisių konvencijoje (2000), priimtoje Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje 1989 m., neįgalių vaikų teisių klausimu nurodoma, kad neįgalus vaikas turi turėti galimybę „gyventi pilnavertį ir prideramą gyvenimą, kuris garantuotų jo orumą, ugdytų pasitikėjimą savimi ir leistų aktyviai dalyvauti visuomenės veikloje“.* Švietimas turi būti organizuotas taip, kad vaikas „kuo labiau įsitrauktų į socialinį gyvenimą, galėtų ugdyti savo asmenybę ir bręsti kultūrinis ir dvasinis požiūriu“. Pasaulinėje konferencijoje *Specialūs švietimo poreikiai: prieinamumas ir kokybė* (surengė UNESCO) 1994 m. Ispanijoje Salamankos universitete pabrėžiama: „Pareiškime vyriausybės yra raginamos užtikrinti, kad neįgalių vaikų švietimas būtų mokyklos sistemos dalis. ...siekti integracijos reikia gerbiant kiekvieno asmens skirtybes.“ (Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas, 2002, p. 24).

Lietuvos švietimo sistemos dalis, susijusi su SUP vaikų ugdymu, smarkiai kito. Prasiidėjo integracija į bendrojo lavinimo mokyklas ir inkliuzinis ugdymas. J. Ambrukaitis (2005), ištyręs mokytojų požiūrį į SUP mokinių integraciją, nurodo, jog, mokytojų požiūriu, šiems mokiniams nėra pakankamai pritaikyta aplinka, tačiau dauguma mokytojų (67, 82 %) teigia, kad neįgaliems vaikams mokytis trukdymų nėra.

* Citatų kalba netaisyta.

Pokyčiai švietimo sistemoje turi permanentinį pobūdį, nes keičiasi dokumentai, švietimo organizacijų vadyba ir įvairių dalykų (taip pat ir pasaulio pažinimo) ugdymo turinys, priemonės, ugdymo proceso organizavimas. Ugdomi bendroje klasėje su įprastai besivystančiais mokiniais, turintys SUP, įsitraukia į socialinį gyvenimą, tačiau, tenkinant jų specialiusius ugdymo(si) poreikius pasaulio pažinimo ugdymo procese, gali turėti sunkumų ir mokiniai, ir mokytojai. Tiriant ugdymo(si) proceso dalyvių požiūrį į dalyko mokymą, svarbu atkreipti dėmesį į ugdomąją aplinką, ugdymo(si) motyvus ir procesą.

Vaiko aplinka. J. Vaitkevičiaus (1995), I. Leliūgienės (1997, 2003), V. Karvelio (2001) darbai atskleidžia vaiko aplinkos reikšmę socializavimuisi. J. Vaitkevičius (1995, p. 22) nurodo, jog „ypač aktyvus socializavimosi procesas vyksta ankstyvoje vaikystėje... vaikas išmoka ir perima svarbiausius socialinius įpročius, įgūdžius, kalbą, elgsenos, bendravimo, veiklos būdus, ugdomi bendražmogiškuosius siekius“. I. Leliūgienė (1997, p. 20) pabrėžia, jog „šeima – svarbiausias socializacijos institutas“, tačiau „svarbus ir mikrosociumas – tai artimiausia žmogui erdvė ir socialinė aplinka, betarpiškai veikianti jo vystymąsi“. I. Leliūgienė (2003) pabrėžia, jog *socializacijos institucijomis, prasmingai veikiančiomis augantį vaiką, laikoma: šeima, kultūra, religija ir švietimas*. SUP mokinių ugdymas(is) vyksta ne tik esant įvairioms negalėms, bet ir sudėtingesnėmis šeimos ir mikrosociumo sąlygomis. V. Karvelio (2001) atliktas tyrimas rodo, kad mokinių, turinčių SUP, gyvenimo sąlygos šeimoje dažniau nei įprastai besivystančiam vaikui nėra palankios normaliam vystymuisi. Tačiau, iš kitos pusės, kaip akivaizdžiai rodo neįgalųjų asmenų brolių / seserų psichosocialinės situacijos sociologinis tyrimas (R. Butkutė ir J. Ruškus, 2000), kiekvienas, turintis neįgalųjį brolių ar seserį, sprendžia sudėtingas psichosocialines dilemas.

Mokymosi motyvacija. Asmenybės ir mokymosi motyvacijai įvairiais aspektais skiriama dėmesio psichologijoje ir pedagogikoje – G. Butkienės ir A. Kepalaitės (1995), L. Jovaišos (1996, 2007), A. H. Maslow (2006), G. Petty (2006, 2008) ir kt. darbuose. Motyvacijos svarbai asmenybės veikloje didelę reikšmę teikia A. H. Maslow (2006). A. H. Maslow atskleidžia motyvacijos teoriją, kurios pagrindas – poreikių hierarchijos piramidė. Pamatinių poreikių patenkinimas lemia aukštesniųjų poreikių iškilimą. L. Jovaiša (1996, p. 135) apibūdina asmenybės motyvaciją, nurodo, kad „žmogus negali vystytis ir veikti nepatenkinęs socialinių poreikių: priklausomumo, švelnumo ir meilės, globos. Tie poreikiai reiškiasi mokyklinio amžiaus vaiko gyvenime. Deja, jie dažnai nepatenkinami dėl to, kad pedagogai mažai į juos kreipia dėmesio – nesupranta jų svarbos vaiko mokykliniai veiklai. Asmeninių poreikių – savisaugos, laisvės, saviraiškos, – tenkinimas be galo svarbus pilnutinei veiklos motyvacijai“. L. Jovaiša (2007) nurodo motyvų veiksmus: potraukiai, poreikiai, interesai, polinkiai, vertybės, požiūriai, nuostatos, idealai, įsitikinimai, žinojimas, emocijos, valia, ketinimai; klasifikuoja motyvus: pagal reikšmę asmeniniam gyvenimui – biologiniai, socialiniai, asmeniniai; pagal ryšį su objektu – pirminiai (tiesioginiai): mokomasi dėl įdomumo, dirbama dėl funkcinio pasitenkinimo..., antriniai (tarpiski): veikti skatina ne pati veikla, bet pašaliniai dalykai (mokymasis dėl pažadėtosios dovanos, mokymasis dėl noro suteikti kam nors džiaugsmo... ir pan.); pagal aktualumą – dispoziciniai (nuostatos, vertybinės orientacijos, idealai... ir pan.) ir aktualieji motyvai (spontaniniai ir reaktyvieji). L. Jovaiša pabrėžia, kad ugdant stiprinamos visos motyvų rūšys, plėtojančios socialinį, dorovinį ir darbinį asmenybės aktyvumą. G. Butkienė ir A. Kepalaitė (1996, p. 202) apibūdina sėkmingo mokymosi veiksmus, pateikia jų klasifikaciją ir nurodo, jog „elementariausias sugebėjimų rodiklis – nesunkiai ir greitai įveikiama užduotis, įtampos, nuovargio nebuvimas, malonumo jausmas atliekant tos srities užduotis“. Be to, A. Butkienė ir A. Kepalaitė atskleidžia bendriausius sugebėjimų raidos dėsningumus ir nurodo mokymosi motyvacijos rūšis: vidinė motyvacija (smalsumas, au-

gimo poreikis, išmokimo džiaugsmas, savipilda, savigarba, laimėjimai ir lūkesčiai, kompetencija ir kt.); išorinė motyvacija (mokomasi, kad reikia, vadovaujamosi baimės motyvu, vadovaujamosi tolimu – ateities, gyvenimo prasmės motyvu ir kt.). G. Petty (2006, p. 60), nušviesdamas mokinių motyvaciją, pateikia sėkmės schemą: *Sėkmė, patiriama mokinio → Motyvacija didėja kartu su įgautomis jėgomis ir dedamomis pastangomis; taigi rezultatai gerėja. → Tikėjimas savimi. Didėja jų pasitikėjimas savo jėgomis ir auga savigarba. → Paskatinimas, susidedantis iš pagyrimų, savigyros ir bendraklasių pripažinimo.* G. Petty (2008, p. 105), apibūdindamas mokymo tobulinimą, atskleidžia kontroversiją: „Vienas stulbinantis atradimas buvo tas, kad strategijos labiau veikdavo gabesniųjų vaikų pasiekimus.“ Šis pastebėjimas ypač svarbus ugdant SUP mokinius integruotai ir taikant šiuolaikinius aktyvaus ugdymo(si) metodus.

Pasaulio pažinimo ugdymo(si) procesas jungia mokytojo ir mokinių aktyvią veiklą sudarant socialinės ir gamtinės aplinkos vaizdinius ir sąvokas. E. Motiejūnienė (1995), V. Lamanauskas (2001), M. Wenham (1995) ir kt., apibūdindami pasaulio pažinimo ugdymo(si) procesą, kaip sąlygą sėkmingam vaizdinių ir sąvokų sudarymui, iškelia gamtamokslinių tyrimų svarbą ir nurodo jų komponentus: klausimai, eksperimentas, numatymas, stebėjimas, matavimas, interpretavimas, klasifikavimas, duomenų pateikimas, apibendrinimas. Gamtamoksliniai tyrimai užtikrina permanentinį skirtingo pažinimo lygio, būtent: ikimokyklinių įstaigų vaikų (M. Althouse, 1993), pradinių klasių mokinių (E. Motiejūnienė, 1995, V. Lamanauskas, 2001, M. Wenham, 1995) ir pagrindinės mokyklos mokinių (D. J. Reid, D. Hodson, 1989 ir kt.) žinių, supratimo, gebėjimų ir vertybinių nuostatų įgijimą, jų pagrindimą, o kartu ir sudominimą mokomąja medžiaga.

Pasaulio pažinimo ugdymo(si) procese nedidelių SUP mokiniams dažniausiai reikalingas aplinkos, mokymo priemonių, metodų pritaikymas; mokiniai geba susidaryti vertybines nuostatas, įgyti gebėjimų, žinių ir supratimą patenkinamu, pagrindiniu ar aukštesniu lygiu. Daugiau problemų kyla vidutinių SUP mokiniams, kurie ugdomi pagal individualizuotą programą, rengiant pastarąją pagal *Pradinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijas SUP mokinių socialiniam ir gamtamoksliniam ugdymui* (2009). Pasaulio pažinimo mokomasis dalykas, kaip rodo patirtis ir teorija (J. Ambrukaitis, 2000, S. Anderson, B. Karlsson, 1989, A. Mačiukaitė, 2003, 2005, 2009, M. Wenham, 1995 ir kt.), atsiskleidžia ir empirinės patirties reikšme, ir savo pažintine svarba SUP mokinių kalbai ugdyti. Tačiau vidutinių SUP mokiniams reikėtų daugiau laiko nei įprastai besivystantiems pažinti (tyrinėti) nagrinėjamus socialinės aplinkos ir gamtos objektus, susidaryti teisingus vaizdinius ir sąvokas. Tam tikrus inkliuzinio ir integruoto pasaulio pažinimo ugdymo(si) proceso prieštaravimus gali išlyginti taikomi klasikiniai ir šiuolaikiniai mokinių veiklą aktyvinantys metodai ir teigiamai veikti visų mokinių bendrą ugdymą(si). Be to, pasaulio pažinimo ugdymo(si) procese mokiniams, turintiems SUP, lavinti labai svarbūs yra pritaikyti vadovėliai 1–4 klasėms (V. Jonynienė, 2005, 2006, 2007). Kiek pedagoginio takto, atsakingumo, kantrybės ir išmonės reikalinga turėti pradinių klasių mokytojui ugdant SUP mokinius ir paskirstant dėmesį įvairių gebėjimų mokiniams. Svarbu, kad taikomi ugdymo(si) metodai, mokymo priemonės, ugdymo organizavimo formos būtų prieinami konkrečioms SUP mokiniams.

Bendrojo lavinimo mokyklos pradinių klasių mokinių požiūrį į pasaulio pažinimo dalyką įvairiais aspektais tyrė R. Vilkonis (2003), E. Melnik (2005), R. Ivanauskaitė, R. Makarskaitė-Petkevičienė (2006), jų tyrimai nėra vienareikšmiški. R. Vilkonis nurodo, jog ugdymo proceso ypatumai, kaip mažas mokinių aktyvumas pamokose, verbalinių mokymo metodų vyravimas, tyrinėjimų stoka, gali turėti įtakos neigiamai mokinių nuostatai į pasaulio pažinimo dalyką. R. Ivanauskaitė, R. Makarskaitė-Petkevičienė nustatė, kad dauguma mokinių pozityviai vertina pasaulio pažinimo pamokas ir mano, kad šio dalyko

mokyti įdomu ir naudinga. R. Vilkonis ir E. Melnik pabrėžia, kad gamtinė aplinka, augalai ir gyvūnai ypač reikšmingi pradinėse klasių mokiniams.

Siekiant iširti pradinėse klasių SUP mokinių dalyvavimą pasaulio pažinimo ugdymo(si) procese ir požiūrį į šį mokomąjį dalyką, svarbu buvo išsiaiškinti jų nuostatas nagrinėjamu klausimu. Tyrimo objektas – mokinių nuomonė apie pasaulio pažinimo dalyką, jo mokymosi sėkmingumą, gaunamą pagalbą per pamokas ir ugdomąją aplinką. Tyrimo tikslas – iširti specialiųjų ugdymosi poreikių mokinių požiūrį į pasaulio pažinimo mokomąjį dalyką ir ugdomąją aplinką.

Tyrimo tikslui įgyvendinti buvo realizuoti tyrimo uždaviniai:

1. Sukonstruotas klausimynas mokiniams, jungiantis uždaro ir atviro tipo klausimus.
2. Atlikta bendrojo lavinimo mokyklos pradinėse klasių įprastai besivystančių ir turinčių SUP mokinių kiekybinė apklausa siekiant nustatyti:
 - a) mokinių pasaulio pažinimo dalyko mokymosi motyvus;
 - b) mokinių, turinčių SUP, ugdymosi sunkumus pasaulio pažinimo ugdymo(si) procese;
 - c) pasaulio pažinimo socialinio ir gamtamokslinio ugdymo skyrių ir temų patrauklumą mokiniams;
 - d) pasaulio pažinimo ugdymo(si) metodų ir savarankiškos veiklos patrauklumą mokiniams;
 - e) mokinių požiūrį į ugdomąją aplinką, ar saugūs jaučiasi mokiniai mokykloje;
 - f) iširti, kaip sėkmingai SUP mokiniai dalyvauja papildomojoje veikloje mokykloje.
3. Atlikto tyrimo duomenys susisteminti išryškinant pradinėse klasių berniukų, mergaičių kai kuriuos pasaulio pažinimo ugdymo(si) ypatumus, taip pat mokinių, turinčių SUP, sėkmingą ugdymą(si) ir pagrindinius sunkumus.

Tyrimo metodologija

Bendra tyrimo charakteristika

Žvalgomas tyrimas buvo atliktas 2009 m. (J. Grigorjevas, A. Mačiukaitė, 2009). Naujas tyrimas atliktas 2010 metais. Iš viso tyrime dalyvavo 370 Šiaulių ir Telšių miestų, Panevėžio bei Pasvalio rajonų bendrojo lavinimo mokyklų pradinėse klasių mokinių: 324 – įprastai besivystantys, 46 – turintys SUP. 32 mokiniai – nedidelių SUP (28 turėjo skaitymo, rašymo, matematikos mokymosi, elgesio ir emocijų, kalbėjimo sutrikimų, 4 mokiniai turėjo sunkumų dėl dvikalbystės ir nepalankios aplinkos), o 14 – vidutinių SUP (nežymiai sutrikusio intelekto mokiniai) (1 lentelė).

1 lentelė

Tyrimo dalyvių charakteristika (pagal klases ir SUP priskyrimą), N/%

Mokiniai		1		2		3		4		Iš viso	
		N	%	N	%	N	%	N	%	N	%
Neturi SUP		77	20,8	68	18,4	78	21,1	101	27,3	324	87,6
Priskirti SUP	Nedideli	6	1,6	9	2,4	4	1,1	13	3,5	32	8,6
	Vidutiniai	4	1,1	3	0,8	4	1,1	3	0,8	14	3,8
Iš viso		87	23,5	80	21,6	86	23,2	117	31,6	370	100

Tiriamųjų imtį sudarė atsitiktiniu būdu pasirinktų miesto ir rajono mokyklų pradinės klasės. Apdorojus tyrimo duomenis statistiškai, reikšmingų skirtumų tarp miesto ir rajono mokyklų mokinių nebuvo, todėl rezultatai teikiami neišskiriant mokinių pagal šį požymį.

Tyrimo instrumentas

Tyrimo duomenims gauti buvo parengta anketa iš uždaro ir atviro tipo klausimų. Ją sudaro 7 dalys: demografinė informacija (3 klausimai); pasaulio pažinimo dalykas (2 klausimai), mokinių veikla per pasaulio pažinimo pamokas ir temas (8 klausimai); mokykla ir klasė (2 klausimai); papildomoji veikla (2 klausimai); tėvai (2 klausimai); laisvalaikio veikla (2 klausimai). Įprastai besivystantiems mokiniams, priklausomai nuo amžiaus ir atlikimo tempo, užpildyti anketą prireikdavo 25–45 minučių. Vidutinių SUP mokiniams 1, 2 klasėse individualiai klausimą dar kartą perskaitydavo tyrėja ar mokytoja, padėdavo surasti jų norimą atsakymą, o 3, 4 klasėse surasti norimą atsakymą gebėdavo patys SUP mokiniai. Pagalbą teikiantys suaugusieji nelėmė mokinių atsakymų į klausimus kokybės, siūlydavo patiems nuspręsti ir rinktis. Mokinių anketos anoniminės, tačiau tyrėjai SUP mokiniai buvo žinomi.

Statistinė duomenų analizė

Dokumentų ir literatūros analizė; bendrojo lavinimo mokyklos 1–4 klasių mokinių anketavimas, tyrimo rezultatų kokybinė ir kiekybinė analizė, aprašomoji statistika, rezultatų pateikimas. Duomenų apdorojimo instrumentas – statistinių programų paketas SPSS.

Tyrimo rezultatai

Kadangi tyrimo metu pradinėse klasių mokiniai į klausimus atsakinėjo nuoširdžiai, noriai, susikaupę, nagrinėjant tyrimo rezultatus, daug dėmesio skirta ne tik mokinių, turinčių SUP, nuomonei išryškinti, bet ir berniukų, ir mergaičių atsakymų skirtumams atskleisti. Berniukų ir mergaičių nuomonių rezultatai apie pasaulio pažinimo dalyką teikiami 2 lentelėje.

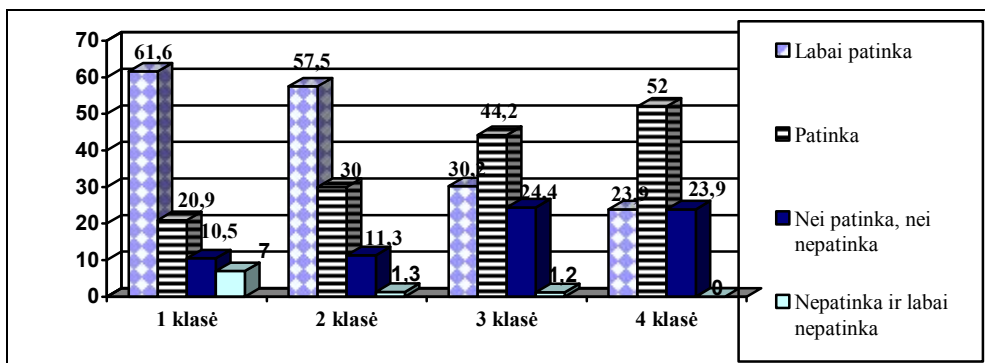
2 lentelė

Mokinių nuomonė apie pasaulio pažinimą kaip mokomąjį dalyką, N/%

Mokinių lytis		Berniukas		Mergaitė		Iš viso	
		N	%	N	%	N	%
Mokytis pasaulio pažinimo man:	labai patinka	74	20,1	78	21,2	152	41,3
	patinka	51	13,9	90	24,5	141	38,3
	nei patinka, nei nepatinka	34	9,2	33	9,0	67	18,2
	nepatinka, labai nepatinka	1	0,3	7	1,9	8	2,2
	Iš viso	160	43,5	208	56,5	368	100

Mokytis pasaulio pažinimo mokiniams žymiai dažniau labai patinka (41,3 %) ir patinka (38,3 %), nors dalis žymėjo, kad jiems nei patinka, nei nepatinka (18,2 %), maža dalis (2,2 %) pažymėjo, jog nepatinka ir labai nepatinka. Tarp įprastai besivystančių ir

mokinių, turinčių SUP, skirtumų nepastebėta. Tačiau reikšminga pastebėti skirtumus tarp berniukų ir mergaičių: mergaitėms dažniau nei berniukams patinka mokytis pasaulio pažinimo, tai tinka ne tik tyrimo dalyviams, bet ir visai populiacijai ($p < 0,02$). Atkreipėme dėmesį, kaip mokinių nuomonė pasiskirsto priklausomai nuo mokymosi metų (1 pav.).

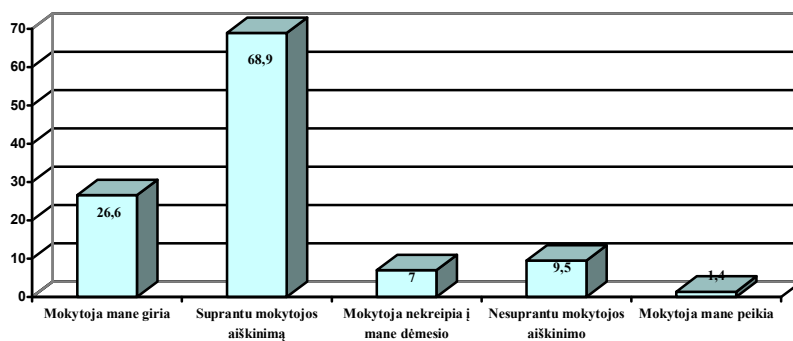

1 pav. Mokinių nuomonės apie pasaulio pažinimą kaip mokomąjį dalyką pasiskirstymas pagal klases (%)

Pasaulio pažinimas 1, 2 klasių mokiniams yra dažniau labai patinkamas ir patinkamas, o 3, 4 – dažniau patinkamas, nors ketvirtadalis mokinių nurodo kaip labai patinkamą ir ketvirtadalis – nei patinkamą, nei nepatinkamą mokomąjį dalyką. Ši išreikšta mokinių nuomonė tinka ne tik tyrimo dalyviams, bet ir visai pradinių klasių mokinių populiacijai ($p < 0,0001$).

Tirta nuomonė, kaip mokiniai dažniausiai dirba per pasaulio pažinimo pamokas. Trečdalis mokinių pasirinko, kad daug tyrinėja, klausosi, yra drausmingi (36,2 %), nors dažniau rinkosi atsakymą, jog mokiniai dirba tik todėl, kad liepia mokytoja (49,7 %), rečiau rinkosi atsakymą, jog mokiniai išdykauja, neklauso mokytojos (10,5 %), labai retai manė, kad mokiniai pavargsta (3,2 %). SUP mokinių atsakymai nesiskyrė nuo įprastai besivystančių.

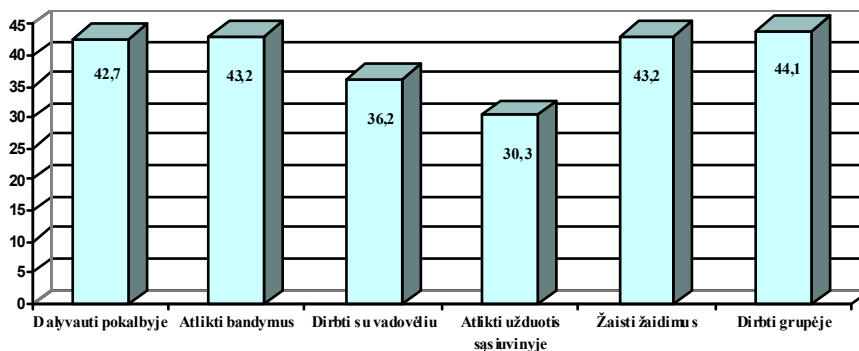
Nagrinėjant, kaip mokiniams sekasi dirbti per pasaulio pažinimo pamokas, išryškėjo, kad didesnioji dalis savo darbą vertina teigiamai (2 pav.).

2 pav. Mokinių nuomonė, kaip jiems sekasi dirbti per pasaulio pažinimo pamokas (%)

Ketvirtadalis mokinių (26,0 %) nurodė, kad mokytoja juos geria, tarp jų vidutinių ir nedidelių SUP mokinių. Didesnioji dalis teigė, jog supranta mokytojos aiškinimą (68,9 %), tarp jų nedidelių ir vidutinių SUP mokinių. Nedidelė dalis pažymėjo, kad, jų nuomone, mokytoja nekreipia į juos dėmesio (7,0 %), tarp jų buvo ir SUP mokinių. Maža dalis pažymėjo, kad nesupranta mokytojos aiškinimo (3,5 %), tarp jų – mokiniai, turintys SUP. Tai, kad mokytoja juos peikia, pažymėjo 1,4 % įprastai besivystančių ir nedidelių SUP mokinių, jie pasižymi nemotyvuotumu darbui per pamokas. Mokiniai, turintys SUP, taip pat stengėsi kiek galima teisingiau vertinti savo sėkmes ir nesėkmes, ir nesėkmių tarp jų buvo dažniau nei tarp įprastai besivystančių (tai rodiklis, kiek daug sudėtingų situacijų iškyla pradinėse klasėse integravus SUP mokinius). Sprendžiant iš atsakymų, mokiniai, turintys SUP, gauna pagalbą per pasaulio pažinimo pamokas. Pastebėta, kad mokiniai, turintys SUP, dažnai reiškia norą, kad mokytoja jiems rodytų žymiai daugiau dėmesio, nei gali: miestų klasėse mokinių pakankamai daug, o SUP mokinys žodžiais ir veiksmais dažniausiai reiškia, kad mokytoja būtų šalia jo.

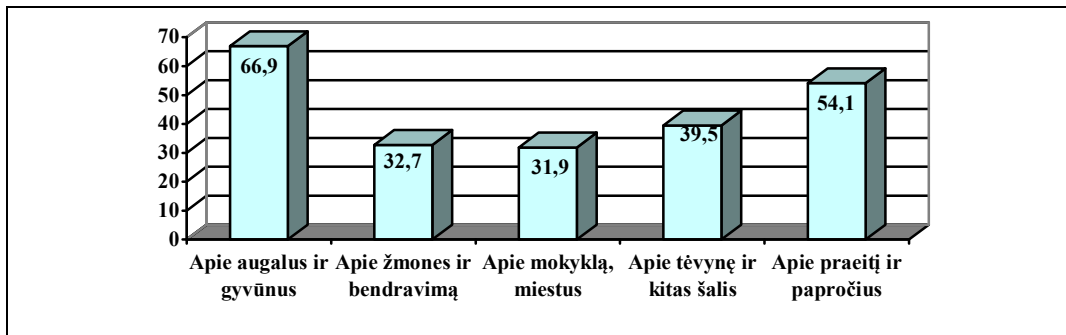
Tiriant mokinių mėgstamas veiklas per pasaulio pažinimo pamokas, išryškėjo, kad mokiniai mėgsta daugelį užduočių, rezultatai teikiami 3 pav.

3 pav. Mokinių mėgstamos veiklos per pasaulio pažinimo pamokas (%)

Pradinių klasių mokiniai mėgsta dalyvauti pokalbyje (42,7 %), SUP mokiniai pažymėjo šią veiklą kaip mėgstamą dažniau nei įprastai besivystantys. Atlikti bandymus ir stebėjimus mėgsta didelė dalis įprastai besivystančių ir nedidelių SUP mokinių, o vidutinių SUP mokinių žymėjo retai. Dirbti su vadovėliu mėgsta 36,2 % įprastai besivystančių ir nedidelių SUP mokinių, tačiau vidutinių SUP mokinių šią veiklą žymėjo rečiau, jie turi skaitymo sunkumų. Atlikti užduotis sąsiuvinyje mėgsta 30,3 % įprastai besivystančių ir nedidelių SUP mokinių, o vidutinių SUP mokinių šią veiklą kaip mėgstamą žymėjo retai – jiems sunkiau sekasi rašyti, piešti. Žaisti žaidimus pasaulio pažinimo ugdymo procese mėgsta visi pradinukai (pažymėjo 43,2 %), tačiau tarp SUP mokinių šią veiklą kaip mėgstamą pažymėjo tik ketvirtadalis. Dirbti grupėje mėgsta visi mokiniai. SUP mokiniai mėgsta tas veiklas, kurios atitinka jų gebėjimus arba jie neišsiskiria jose iš kitų mokinių tarpo, tai rodo jų mėgstamos veiklos (dalyvauti pokalbyje, dirbti grupėje), kurias atliekant mokiniai patiria didesnę ar mažesnę sėkmę. Mokyklų, kuriose atliktas tyrimas, patyrusios mokytojos, sprendžiant iš mokinių atsakymų, geba padėti SUP mokiniams per pasaulio pažinimo pamokas.

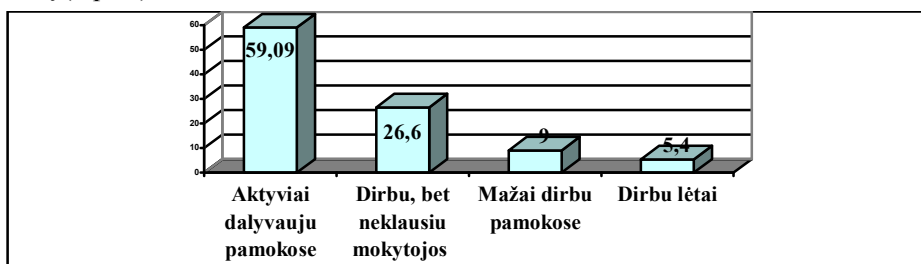
Mokiniai atsakė į klausimą apie mėgstamas pasaulio pažinimo temas (4 pav.).

4 pav. Mokinių mėgstamos temos per pasaulio pažinimo pamokas (%)

Pradinių klasių mokiniai, tarp jų turintys SUP, pasirinkdami mėgstamas temas, pirmenybę teikė temoms apie augalus ir gyvūnus (66,9 %). Didelis domėjimasis tema apie praeitį ir papročius (54,1 %). Mažesnis domėjimasis temomis apie tėvynę ir kitas šalis (39,5 %), žmones ir bendravimą (32,7 %), apie mokyklą, miestus, kaimus (31,9 %). Pastebėta skirtumų tarp berniukų ir mergaičių: berniukai žymiai dažniau žymėjo temas apie augalus ir gyvūnus (74,5 %) nei mergaitės (60,9 %), o skirtumas, statistiškai reikšmingas ($p < 0,006$), tinka visai pradinių klasių mokinių populiacijai. Berniukai dažniau domisi bendravimu ir kitais žmonėmis (38,5 %) nei mergaitės (27,9 %), o skirtumas statistiškai reikšmingas ($p < 0,031$). Apie mokyklą, miestus ir kaimus, apie tėvynę ir kitas šalis didesnį domėjimąsi rodo berniukai, o apie praeitį ir papročius – mergaitės, tačiau pastarieji skirtumai tarp berniukų ir mergaičių nėra statistiškai reikšmingi. Žvelgiant į temas pagal mokymosi metus, galima pasakyti, kad gamtinio pobūdžio temos labiausiai domina 1, 2 klasėse, tačiau ir 3, 4 klasių mokiniai temas apie augalus ir gyvūnus žymėjo dažniau nei kitas. Atsirinkdami mėgstamas temas, nedidelių SUP mokiniai nesiskyrė nuo įprastai besivystančių, o vidutinių SUP mokiniai žymėjo mėgstamas temas žymiai rečiau. Tai rodo vidutinių SUP (nežymiai sutrikusio intelekto) mokinių menkesnį domėjimąsi įvairiomis temomis ir aplinka. Tyrimo rezultatai patvirtina ankstesnius tyrimus, kad pradinių klasių mokiniams gamtos temos yra įdomiausios. Matyt, gamtos temų, kol vaikai yra imlūs šiai sričiai, galėtų būti net daugiau.

Apie savo aktyvumą pasaulio pažinimo pamokose palankiai galvoja didesnioji dalis mokinių (5 pav.).

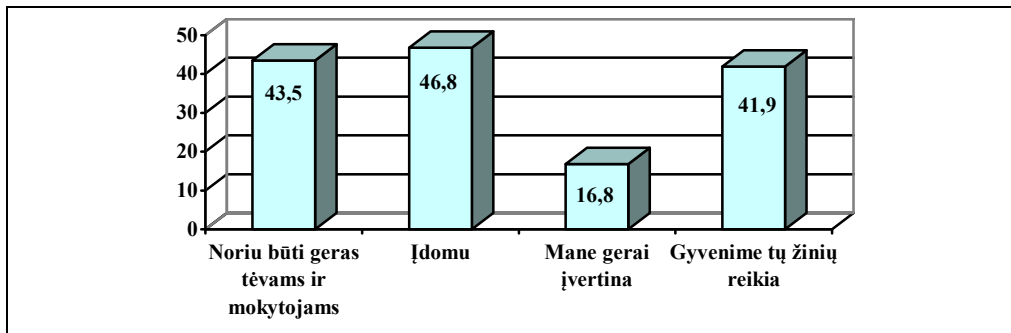

5 pav. Mokinių nuomonė apie jų aktyvumą per pasaulio pažinimo pamokas (%)

Pradinių klasių mokiniai dažnai teigė, jog aktyviai dirba per pamokas, klausia mokytojos (59,09 %), rečiau nurodydavo, jog dirba, bet neklausia mokytojos, o mokytoja padeda, padrąsina (26,6 %). Dauguma SUP mokinių ir maža dalis įprastai besivystančių nurodė, jog dirba mažai, nes reikalinga mokytojos ir draugų pagalba perskaityti tekstus ir

užduotis (9,0 %); dalis mokinių (5,4 %), tarp jų – vidutinių ir nedidelių SUP mokiniai nurodė, kad dirba lėtai, atlieka užduotis, kurias mokytoja duoda jam vienam. SUP mokiniai apie savo aktyvumą teigia ne taip palankiai.

Tirta mokinių nuomonė, kodėl jie mokosi pasaulio pažinimo (6 pav.).

6 pav. Mokinių pasirinkti motyvai, kodėl jie mokosi pasaulio pažinimo (%)

Dalis visų mokinių pasirinko, kad mokosi pasaulio pažinimo, nes nori būti geri tėvams ir mokytojams (43,5 %); kiti (46,8 %) teigė, kad įdomu; dalis (41,9 %) nurodė, kad gyvenime tų žinių reikia, mažesnioji dalis pažymėjo, kad per pasaulio pažinimo pamokas juos gerai įvertina.

Mokiniai pareiškė nuomonę, kodėl jie nesimoko pasaulio pažinimo. Pusė mokinių nurodė, kad kartais pasaulio pažinimo nesimoko, o jų nurodytos priežastys: tingiu, nenoriu (16 %), tarp jų – nemaža dalis SUP mokinių; kitas motyvas: gerai viską žinau, man neįdomu (28,2 %), tarp jų dominavo įprastai besivystantys mokiniai; trečias motyvas: labai pavargstu, apie nuovargį vienodai teigė ir įprastai besivystantys, ir mokiniai, turintys SUP.

Nurodydami, kas padeda mokytis pasaulio pažinimo, mokiniai labai adekvačiai teigė, kad mokytoja (92,4 %), be to, 45,4 % mokinių nurodė, kad padeda draugai. Mokiniai, turintys vidutinių SUP poreikių, remiasi mokytojos pagalba, o įprastai besivystantys ir nedidelių SUP mokiniai dažniau remiasi mokytojos ir draugų pagalba.

Papildomosios veiklos tyrimas taip pat atskleidė įdomių faktų. Didesnioji dalis mokinių dalyvauja būrelių veikloje. Pradinių klasių mokiniai lanko įvairius būrelius: sporto (31,6 %), šokių (26,2 %), dailės (18,4 %), muzikos (22,7 %), rečiau gamtos, kitus būrelius (darbščiųjų rankų, gitaros ir kt.), chorą, taip pat formaliojo ugdymo įstaigas (muzikos mokyklą). Tačiau 20,5 % pradinukų būrelių nelanko, tarp jų ir įprastai besivystantys, ir turintys SUP. Nedidelių SUP mokiniai lanko sporto, šokių, dailės, muzikos, gamtos būrelius, o vidutinių SUP mokiniai dažniau lanko sporto, rečiau muzikos, o ypač retai dailės ir nelanko šokių būrelio.

Mokiniai, prisimindami įvairius renginius, nurodė, kad dažniausiai vyksta į ekskursijas, muziejus (87,3 %), dalyvauja popietėse ir vakaronėse (34,3 %), piešinių konkursuose (43,0 %), dalyvauja įvairiuose renginiuose (44,1 %). Nedidelė dalis mokinių pažymėjo, kad nedalyvauja ekskursijose (3,2 %), tarp jų dalis – turinčių SUP mokinių; nedalyvauja popietėse, konkursuose, renginiuose 4,6 % mokinių, tarp jų turintys SUP. Mokiniai, turintys SUP, kaip ir įprastai besivystantys, dalyvauja ekskursijose, popietėse bei vakaronėse, įvairiuose renginiuose, tik rečiau nei įprastai besivystantys – piešinių konkursuose.

Pradinių klasių mokytojai stengiasi labai įvairinti papildomąją veiklą. Tokios veiklos gerų pavyzdžių pasitaiko ir miestelių mokyklose. Pvz., atliekant tyrimą, vienos mokyklos

ketvirtokų klasė nustebino ypač dideliu susikaupimu pildant anketą. Paaiškėjo, jog mokiniai yra išsiugdę gebėjimą susikaupiti dirbant, o laisvalaikį su klase praleidžia labai prasmingai. Vadovaujami klasės mokytojos, ketvirtokai aktyviai dalyvauja „Lutučiukų“ klubo, organizuoto prie „Lututės“ leidyklos, veikloje. Ši papildomoji veikla skatina mokinius siekti gerų pasiekimų mokantis visus dalykus. Tai, kad ši veikla mėgstama, rodė klasės atributika, vaizduojanti pelėdą Lututę, mokinių nuoširdžiai pavaizduota Lutučiukų gatvė, kiekvieno individualiai kaupiami ekskursijų vietų bukletai, atvirukai, nuotraukos, kalendorėliai. Mokiniai, turintys SUP, kartu su kitais noriai dalyvauja šio klubo renginiuose. Papildomoji veikla reikšminga mokiniams ir teigiamai veikia ugdymosi procesą.

Vertindami savo saugumą mokykloje, didesnioji dalis mokinių nurodė, kad mėgsta būti mokykloje, jaučiasi saugūs (62,7 %), pusė mokinių (49,7 %) nurodė, kad mokytojai rūpinasi jais ir kitais vaikais, taip vertino ir įprastai besivystantys, ir mokiniai, turintys SUP. Kai kurie mokiniai pažymėjo, kad mokytojai nei rūpinasi, nei nesirūpina jais ir kitais vaikais (4,1 %), keli mokiniai (1,1 %) teigė, kad mokytojai nesirūpina juo ir kitais vaikais, o 8,9 % mokinių nurodė, kad nemėgsta būti mokykloje, nesijaučia saugūs. Įprastai besivystančių ir nedidelių SUP mokinių vertinimas buvo panašus. Nesaugesni jautėsi mokiniai iš skaičiumi didesnių klasių, rečiau pirmokai–antrokai, dažniau – trečiokai–ketvirtokai. Mokinių nesaugumas auga kartu su vaiku. Vidutinių SUP mokiniai palankiai atsiliepė apie savo saugumą, tarp jų neigiamų vertinimų nebuvo. Mokinių atsakymai rodo, kad mokytojos ypatingą dėmesį rodo mokiniams, kurių gebėjimai mažesni, SUP didesni.

Tiriant, kaip mokiniai bendrauja tarpusavyje, pastebėta, kad nemaža dalis mokinių (42,5 %) nurodė, kad labai gerai sutaria su klasės draugais, visi draugiški, nemaža dalis (44,7 %) teigia, kad gerai sutaria, nors jie ne visi draugiški: tokius atsakymus teikė ir įprastai besivystantys, ir mokiniai, turintys SUP; apie bendravimą teigiamai atsiliepė visi vidutinių SUP mokiniai. Kai kurie įprastai besivystantys ir nedidelių SUP mokiniai (7,0 %), mano, kad nelabai gerai sutaria, o maža jų dalis (2,7 %) – nei sutaria, nei nesutaria ir tiek pat (2,7 %) nurodo, kad klasės draugai erzina, skriaudžia ir pravardžiuoja. Mokiniai, nurodantys apie erzinimą ir pravardžiavimą, buvo įprastai besivystantys ir nedidelių SUP mokiniai. Pastebėta, jog mokiniai, pažymėję erzinimą, dažniausiai pasižymi išskirtinumu – gabumais muzikai, dailei, kartais pasiturinčiais tėvais ir kt.

Mokinių, taip pat ir turinčių SUP, tėvai domisi savo vaikų mokymusi. Didelė dalis mokinių (83,8 %) nurodė, kad tėvai už gerą mokymąsi giria, kai kurie teigė, kad tėvai daro staigmeną (22,4 %), duoda pinigų (21,6 %). Mokiniai rečiau nurodė (4,3 %), kad tėvai nekreipia dėmesio. Įprastai besivystančių ir mokinių, turinčių SUP, atsakymai labai artimi savo procentine išraiška, tačiau, mokinių nuomone, dažniau giriami buvo įprastai besivystantys mokiniai. Tėvų dėmesys ir pagyrimas yra paskata dėti pastangas mokantis visiems mokiniams.

Išvados

Pasaulio pažinimas yra daugiau mėgstamas nei nemėgstamas mokomasis dalykas. Kaip labai patinkančią ir patinkančią mokomąją dalyką dažniau renkasi pradinė klasių mergaitės, rečiau berniukai; labai mėgstamu dažniau pasirenka pirmų–antrų klasių mokiniai. Kuo didesni SUP, tuo mažesnis mokinių interesas pasaulio pažinimui.

Bendrklasių darbą pasaulio pažinimo pamokose palankiai vertina trečdalis mokinių. Atsižvelgdami į pažintinius motyvus, didesnioji dalis mano, jog vaikai dirba vadaudamiesi pareigos motyvais, o maža dalis teigia, kad mokiniai nevykdo pareigos mokytis.

Savo darbą pasaulio pažinimo ugdymo procese palankiai vertina dauguma, tarp jų turintys SUP mokinių. SUP mokiniai, ugdomi integruotai kartu su bendraamžiais, dažnai gauna mokytojų emocinį palaikymą dirbti. Nedidelė dalis mokinių, tarp jų mokiniai, turintys SUP, išsakė negatyvesnę nuomonę apie savo darbą. Pradinių klasių mokinių mėgstamiausios temos apie augalus ir gyvūnus. Berniukai labiau domisi temomis apie augalus ir gyvūnus, o mergaitės apie praeitį ir papročius. Vidutinių SUP (nežymiai sutrikusio intelekto) mokinių domėjimasis įvairiomis temomis žymiai mažesnis nei įprastai besivystančių ir nedidelių SUP mokinių.

Įprastai besivystantys mokiniai dažniausiai savo veiklą per pasaulio pažinimo pamokas įvardija daugiau ar mažiau aktyvią, SUP mokiniai dažniau mano, jog per pamokas jie gali veikti, kai jiems padeda mokytoja ir draugai. Būrelių veikloje dalyvauja didesnioji dalis pradinių klasių mokinių; įprastai besivystantys ir nedidelių SUP mokiniai dažniausiai lanko sporto, rečiau muzikos, šokių ir dailės būrelius, retai – gamtos būrelį, kai kurie lanko formaliojo ugdymo įstaigą (muzikos mokyklą), o vidutinių SUP mokiniai – sporto, muzikos, retai dailės būrelius. Mokiniai, turintys SUP, kaip ir įprastai besivystantys, noriai dalyvauja visuose jiems prieinamuose renginiuose: vyksta į ekskursijas, muziejus, dalyvauja popietėse ir vakaronėse, kituose renginiuose. Dauguma pradinių klasių mokinių mėgsta būti mokykloje, jaučiasi saugūs, suvokia mokytojų rūpestį jais, tačiau nedidelė dalis įprastai besivystančių ir nedidelių SUP mokinių teigia, kad jie nesijaučia saugūs mokykloje, nemėgsta būti joje. Vidutinių SUP mokiniai, jausdami pastovų mokytojų dėmesį, jaučiasi saugūs. Didesniosios dalies pradinių klasių įprastai besivystančių ir SUP mokinių santykiai – labai geri ir geri. Tačiau pasitaikė atvejų, kai mokiniai nelabai gerai sutaria ar yra erzunami, pravardžiuojami; tokio pobūdžio santykiai įprastai besivystančių mokinių grupėje dažnesni, nei tarp mokinių, turinčių SUP, dažniau susiklosto gausesnėse klasėse. Teigiamai apie bendravimą su bendraamžiais pasisakė vidutinių SUP mokiniai.

Mokinių nuomone, tėvai rūpinasi jų geru mokymusi, dažnai už tai pagiria, kartais duoda pinigų ar daro staigmeną, tik maža dalis – nekreipia dėmesio. Mokinių, turinčių SUP, nuomone, jie yra giriami rečiau, nei įprastai besivystantys. Tyrimas parodė, kad įvairiapusis ir nuoširdžiai padedant mokiniams, turintiems SUP, įvairių sutrikimų turintys mokiniai gana noriai dalyvauja pasaulio pažinimo pamokose ir papildomojoje veikloje ir geba dirbti greta įprastai besivystančiųjų bendraamžių.

Literatūra

- Althouse R. (1993). *Investigating Science with Young Children*. Cassell.
- Ambrukaitis J. (2000). *Lietuvių kalbos specialioji didaktika*. Šiauliai: ŠU leidykla.
- Ambrukaitis J. (2005). *Specialiojo ugdymo kaitos bruožai*. Šiauliai: ŠU leidykla.
- Anderson S., Karlsson B. (1989). *Aret och almanachan*. Umea.
- Butkienė G., Kepalaitė A. (1996). *Mokymasis ir asmenybės brendimas*. Vilnius.
- Butkutė R., Ruškus J. (2000). Neįgalųjų asmenų broliai ir seserys: psichosocialinė situacija. *Specialusis ugdymas, III*, 27–35.
- Grigorjevas J., Mačiukaitė A. (2009). Bendrojo lavinimo mokyklos pradinių klasių mokinių požiūrio į pasaulio pažinimo dalyką ir ugdomąją aplinką tyrimas. *Jaunųjų mokslininkų darbai, 4* (25), 143–149.
- Ivanauskaitė R., Makarskaitė-Petkevičienė R. (2006). Pasaulio pažinimo pamokos: mokinių nuomonė ir lūkesčiai. *Gamtamokslinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje. XII nacionalinės mokslinės-praktinės konferencijos straipsnių rinkinys*. Šiauliai, 2006, p. 28–34.
- Jonyrienė V. (2005). *Aš ir pasaulis. Kas? Kaip? Kodėl?: Vadovėlis 1 klasei* (pritaikytas specialiųjų poreikių mokiniams). Kaunas: Šviesa.

- Jonynienė V. (2006). *Pasaulis ir aš. Kas? Kaip? Kodėl?: Vadovėlis 2 klasei* (pritaikytas specialiųjų poreikių mokiniams). Kaunas: Šviesa.
- Jonynienė V. (2007). *Mūsų pasaulis. Kas? Kaip? Kodėl?: Vadovėlis 3 klasei* (pritaikytas specialiųjų poreikių mokiniams). Kaunas: Šviesa.
- Jonynienė V. (2007). *Vienas pasaulis. Kas? Kaip? Kodėl?: Vadovėlis 4 klasei* (pritaikytas specialiųjų poreikių mokiniams). Kaunas: Šviesa.
- Jovaiša L. (1996). *Edukologijos įvadas*. Kaunas: Technologija.
- Jovaiša L. (2007). *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: Gimtasis žodis.
- Karvelis V. (2001). *Neįgalių vaikų psichologinės pedagoginės sąlygos šeimoje*. Šiauliai: ŠU leidykla.
- Lamanauskas V. (2001). *Gamtamokslinis ugdymas pradinėje mokykloje*. Šiauliai: Lucilijus.
- Leliūgienė I. (1997). *Žmogus ir socialinė aplinka*. Kaunas: Technologija.
- Leliūgienė I. (2003). *Socialinė pedagogika*. Kaunas: Technologija.
- Mačiukaitė A. (2003). *Negyvoji gamta specialiųjų poreikių (nežymiai protiškai atsilikusių) vaikų pasaulio pažinimo mokymo procese. Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas. VII dalis*. Šiauliai: ŠU leidykla, p. 72–101.
- Mačiukaitė A. (2005). *Nežymiai protiškai atsilikusių vaikų mokymas pažinti žmogaus organizmą ir sveikatą pasaulio pažinimo pamokose. Specialiųjų poreikių vaikų ugdymas. VIII dalis*. Šiauliai: ŠU leidykla, p. 32–56.
- Mačiukaitė A. (2009). *Pasaulio pažinimo specialioji didaktika*. Šiauliai: Šiaulių universitetas.
- Maslow A. H. (2006). *Motyvacija ir asmenybė*. Vilnius: Apostrofa.
- Motiejūnienė E. (1995). Gamtos mokslas pradinėje mokykloje. *Žvirblių takas, 1*, 12–14.
- Pasaulio pažinimas. Gamtamokslinis ugdymas (2003). Bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos (p. 363–374). Vilnius.
- Pasaulio pažinimas. Socialinis ugdymas (2003). Bendrojo lavinimo mokyklos bendrosios programos (p. 409–420). Vilnius.
- Pasaulio pažinimas. Socialinis ir gamtamokslinis ugdymas (2008). Pradinio ugdymo bendrosios programos (p. 223–255). Vilnius. <http://www.pedagogika.lt>
- Petty Geoff (2006). *Šiuolaikinis mokymas*. Vilnius: Tyto alba.
- Petty Geoff (2008). *Įrodymais grįstas mokymas*. Vilnius.
- Reid David J., Hodson Derek (1989). *Science for all. Special needs in ordinary schools*. Cas-sell.
- Socialinis ir gamtamokslinis ugdymas (2009). *Pradinio ugdymo bendrųjų programų pritaikymo rekomendacijos specialiųjų poreikių mokinių kalbiniam, matematiniam ir socialiniam bei gamtamoksliniam ugdymui* (p. 80–132). Leidinį rengė J. Ambrukaitis ir kt. Vilnius. <http://www.smm.lt>
- Vaiko teisių konvencija (2000). Priimta Jungtinių Tautų Generalinėje Asamblėjoje 1989 m. lapkričio 20 d. Vilnius: Lietuvos Nacionalinis UNICEF Komitetas.
- Vaikų teisės. Nuostatų įgyvendinimas (2002). Vertė M. Prokopčik, redagavo E. Rekertienė. Vilnius.
- Vaitkevičius J. (1995). *Socialinės pedagogikos pagrindai*. Vilnius: Egaldas.
- Wenham M. (1995). *Understanding Primary Science: Ideas, Concepts and Explanations*. University of Leicester.
- Vilkonis R. (2003). Moksleivių nuostata į pasaulio pažinimo pamokas bei gamtamokslinio ugdymo ypatumai Lietuvos pradinėje mokykloje. *Gamtamokslinis ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje. IX respublikinės mokslinės-praktinės konferencijos straipsnių rinkinys*. Šiauliai, 74–87.
- Мельник Э. (2005). Ориентация младших школьников в окружающей среде. *XI nacionalinės mokslinės-praktinės konferencijos straipsnių rinkinys*. Šiauliai, 2005, p. 136–141.

Summary

THE ATTITUDES OF MAINSTREAM PRIMARY SCHOOL STUDENTS TOWARDS THE STUDY SUBJECT “THE WORLD AROUND US” AND EDUCATIONAL ENVIRONMENT

Angelija Mačiukaitė

Šiauliai University, Lithuania

The aim of the present research is to examine the attitudes of students with special educational needs (SEN) towards the study subject of “The World Around Us” and educational environment. Research subjects were 370 mainstream primary school students.

Primary school students more often like than dislike the examined subject. Preferred activities during classes are a conversation, group work and games; however, even in the preferred activities the students with SEN participated less often. The majority of the students like the topics about nature, plants and animals, while in the sphere of social environment they are more interested in the topics about the past and traditions, about their native land and foreign countries. The research demonstrated that provided with comprehensive and sincere support, students with different kinds of SEN can take an active part in the lessons and in extra activities, they are able to work next to their peers.

Key words: attitudes, students with special educational needs (SEN), study subject “The World Around Us”, educational process and environment.

Received 25 October 2012; accepted 26 November 2012

Angelija Mačiukaitė

PhD., Associate Professor, University of Šiauliai, P. Višinskio Street 25, LT-76351 Šiauliai, Lithuania

E-mail: maciukaite@spf.su.lt

Website: <http://su.lt/sgnsf>